

BESTÅNDSUTVECKLINGEN HOS KOLONIHÄCKANDE MÅSFÅGLAR, STORSKARV OCH ROSKARL I NORDÖSTRA VÄNERN 1985-1995.

Av THOMAS LANDGREN.

Inledning

I Vänern finns hundratals skär, holmar och mindre öar med kolonihäckande måsfåglar. Artsammansättningen på dessa så kallade fågelskär saknar motsvarighet i någon annan svensk insjö. Där häckar fiskmå, skrattmå, gråtrut, havstrut och fisktärna tillsammans med i södra Sveriges inland ovanliga arter som silltrut och silvertärna. Även labb och dvärgmå har häckat. Andra förekommande sjöfåglar är t. ex. storlom, småskrake, strandskata samt nykomlingarna storskarv (rasen *sinensis*) och vitkindad gås. Fågelskärens mest exklusiva häckfåglar är kanske ändå roskarl och skrån-tärna, två arter som i Sverige annars är helt kustbundna.

Fågelskären har en nyckelfunktion för många av skärgårdens sjöfåglar. Om en ökande andel av skären ej längre fungerar som häckplatser, minskar många arters möjlighet att fortleva i området drastiskt. Nuvarande hot mot Vänerns fågelskär är t. ex. minkpredation, mänskliga störningar och inte minst den av Brunsell (1996) beskrivna igenväxning som drabbar allt fler skär. Naturligtvis kan en rad andra faktorer, såsom tillgång till och åtkomlighet av föda under häckningstiden, förhållanden under flyttning och i vinterkvarter m. m., ha avgörande betydelse för fågelbeståndens numerär och häckningsframgång.

Flertalet av de sjöfåglar som regelbundet häckar på Vänerns fågelskär har länge varit väl kända. Genom inventering av större eller mindre skärgårdsområden har de olika arternas numerär i delar av sjön under enstaka år kunnat uppskattas. Däremot har deras totalpopulation i Vänern samt beståndsutvecklingen inte varit möjlig att uppskatta mer än mycket översiktligt. Även kunskapen om enskilda skärgårdsområdens och lokalers betydelse för häckfågelfaunan sett i ett längre tidsperspektiv har varit begränsad. En sammanställning av det aktuella kunskapsläget, samt en omfattande litteraturlista över publicerat material från Vänern, presenterades i rapporten "Fåglar och fågelbiotoper i Vänern" (Arvidsson & Schafferer 1985).

År 1980 beslöt miljö- och hälsoskyddsnämnden i Kristinehamns kommun att de viktigaste fågelskären i nordöstra Vänern skulle inventeras. Syftet var bl. a. att kontrollera om det existerande fågelskyddet fungerade tillfredsställande. En uttalad målsättning från kommunen var att minst 50 % av fågelskärens kolonihäckande sjöfåglar skulle finnas inom fågelskyddsområden. Inventeringsresultatet gav upphov till ett antal intressanta frågeställningar. Det beslutades därför att kontrollen av fågelskär skulle upprepas under en följd av år.

Sedan år 1982 har inventeringen årligen utförts och ingår numera som en naturlig del i kommunens långsiktiga miljöövervakning. Resultaten finns redovisade i årliga rapporter. Sedan år 1990 innehåller rapporterna även en redovisning av fågelfaunan på Åråsvikens fågelskär. Dokumentationen ger bl. a. löpande information för naturvårdsplanering och miljökonsekvensanalyser.

Gossen, ett av de viktigaste fågelskären i Kristinehamns skärgård. Bilden är tagen i augusti 1994 innan röjning skedde.

Foto: Lars-Peter Jansson.

Redan de första årens inventeringar visade att det gällande fågelskyddet i nordöstra Vänern alltför ensidigt gynnade trutarna, d. v. s. de måsfåglar som torde vara i minst behov av skydd. Samtidigt var ett antal viktiga häckplatser för tärnor och roskarl oskyddade. År 1986 genomfördes därför en revidering av fågelskyddet bl. a. utgående från de fem första årens inventeringsresultat. Vissa tidigare oskyddade fågelskär belades med tillträdesförbud under fåglarnas häckningstid, medan förbudet upphävdes för ett antal mindre viktiga lokaler. Inför häckningssäsongen 1995 gjordes en kompletterande mindre revidering.

I nedanstående sammanställning redovisas fågelskärens bestånd av samtliga måsfåglar, storskarv och roskarl inom den del av nordöstra Vänerns skärgård som inventerats under perioden 1985-1995. De aktuella arterna är alla typiska "fågelskärsarter", vilkas beståndsutveckling går att följa genom inventering av fågelskär. Ytterligare ett antal fågelarter, exempelvis flera andfåglar, strandskata, drillsnäppa och storlom, häckar på fågelskär i nordöstra Vänern. Flertalet av dessa arter häckar i betydande utsträckning även i andra biotoper och redovisas inte här. Bakgrundsmaterialet till nedanstående beskrivning av fågellivet i nordöstra Vänern är när inget annat anges hämtat från de årliga inventeringar av fågelskär som jag sedan år 1982 utfört på uppdrag av Kristinehamns kommun.

Undersökningsområde

Undersökningsområdet omfattar Vänerns nordöstra del från Arnöns sydspets och Timmeröarna i väster till Medhamn i sydost, en kuststräcka på ca 35 km (fig. 1). Eftersom samma undersökningsområde och inventeringsmetod hela tiden använts, är inventeringsresultaten för åren 1985-1995 direkt jämförbara. Åren före 1985 täckte inventeringen av fågelskär däremot endast delar av det undersökningsområde som här avses.

Nordöstra Vänern karaktäriseras av ett antal mot norr eller nordost inskjutande måttligt eller starkt eutrofa (närlingsrika) vikar, delvis omgivna av jordbruksmark. Där utanför utbreder sig en skärgård bestående av mestadels glest utspridda ögrupper av varierande storlek och däremellan större öppna vattenområden. Fastlandsstränderna utanför vikarna samt de större

öarna är till stor del skogbevuxna. I skärgårdens yttre delar finns ett flertal för våg- och isrörelser exponerade mer eller mindre kala skär. Tillsammans med ett antal större men ändå sparsamt trädbevuxna holmar ger dessa skär ytterskärgården en marin prägel.

Huvuddelen av undersökningsområdet är belägen i Kristinehamns kommun. Den västligaste delen tillhör dock Karlstads kommun. Större delen av området ingår i det år 1980 bildade naturreservatet Värmlandsskärgården. Av de ca 40 skär eller grupper av skär som kan betecknas som fågelskär är 25 för närvarande avsatta som fågelskyddsområden med tillträdesförbud under perioden 1 april-31 juli.

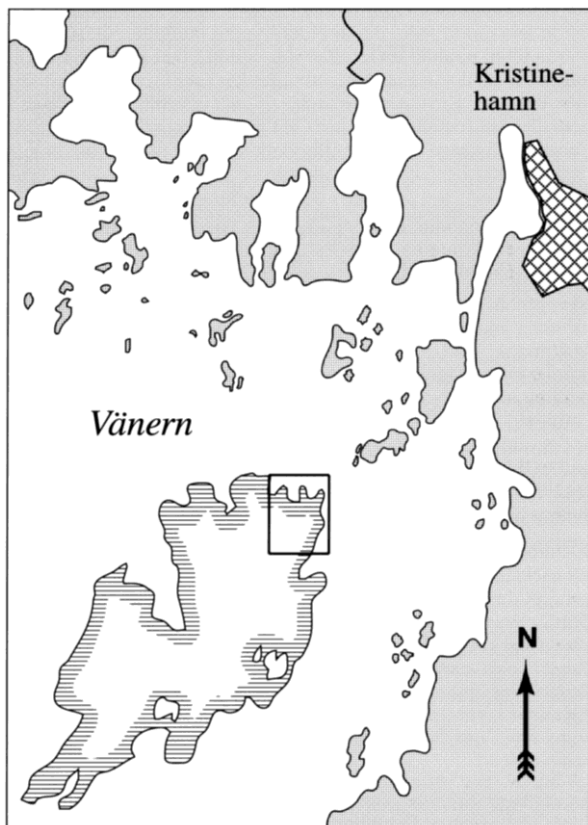

Fig. 1. Undersökningsområdet omfattande Vänerns nordöstra skärgård.

Inventeringsmetod

Många kolonihäckande måsfåglar byter mer eller mindre ofta häckningsskär. För att de viktigaste fågelskären sett i ett längre tidsperspektiv skall kunna lokaliseras fordras därför inventeringar under en följd av år. Detsamma gäller om de olika arternas beståndsutveckling skall kunna följas på ett tillförlitligt sätt. En speciell inventeringsmetod har utarbetats för dokumentationen av fågelskär i nordöstra Vänern. Metoden, den s. k. "Kristinehamnsmodellen", har utformats för att passa de förhållanden som råder i Vänern. Ett grundkrav har varit att inventeringen skall kunna upprepas årligen utan risk för negativ inverkan på fågelfaunan.

Inventeringen innebär punkttaxering av samtliga kända fågelskär, d. v. s. skär som har eller har haft kolonihäckande måsfåglar eller storskarv. Potentiella häckningsskär passeras på sådant avstånd att nyetablerade sjöfågelkolonier kan upptäckas och inventeras. Inventeringen sker genom avståndsräkning från båt av antalet uppskrämda fåglar på de olika lokalerna. Större fågelkolonier fotograferas för senare kontrollräkning. Vad gäller storskarv räknas antalet bon. Andra tänkbara lokaler för måsfågelkolonier, exempelvis vassområden inne i de eutrofa vikarna samt hamnområden,

inventeras däremot ej. Under perioden 1985-1995 har dock enda kända större måsfågelkoloni i annan biotop än på fågelskär varit en skrattnåskoloni vid Varnumsviken. Kolonin, vilken tidigare var belägen i ett vassområde, finns sedan senare delen av 1980-talet istället på taken till några magasinsbyggnader i Kristinehamns hamn.

Fältarbetet utförs under perioden 10-15 juni. Tidpunkten har valts så att häckfågelfaunan på skären skall vara så komplett och fulltalig som möjligt. Inventering före den 10 juni innebär alltid risk för att hela fågelkolonier missas, framför allt beroende på att många fisk- och silvertärnor vissa år etablerar sig mycket sent på häckningsskären. I ett fåtal fall har även skrattnåskolonier etablerats så sent som i mitten av juni. Inventeringsmetoden beskrivs närmare i rapporten "Inventering av fågelskär i Vänern 1993" (Landgren 1994). Där redovisas även hur olika arters uppträdande i samband med inventeringen skall tolkas och redovisas.

Fr. o. m. år 1989 har länsstyrelsen i Skaraborgs län låtit inventera häckfågelfaunan på fågelskären i länets skärgårdar med samma metod som används i nordöstra Vänern. De första årens inventeringsresultat från Skaraborgs län har redovisats av Lundgren (1989, 1990). Åren 1993-95 har länsstyrelserna i Skaraborgs, Värmlands och Älvsborgs län gemensamt organiserat inventering av fågelskären i Vänerns samtliga skärgårdar. Även i detta fall har "Kristinehamnsmodellen" använts som inventeringsmetod. Resultaten av dessa inventeringar finns redovisade i rapporter (Landgren 1994, 1995a, 1995b).

Inventeringsresultat

Måsfåglarnas totalantal

Antalet inräknade måsfåglar på fågelskären inom undersökningsområdet har varierat mellan ca 2 300 individer år 1990 och ca 3 000 individer år 1995. Antalsuppgifterna avser i samtliga fall utfärgade (köns mogna) fåglar på fågelskären. Något försök till bedömning av antalet par görs ej, och fåglarna anges försiktigtvis endast som revirhävdande. Ett relativt värde erhålls för de olika arternas häckande bestånd och populationsutveckling.

Dvärgmåsar

Revirhävdande dvärgmåsar har observerats vid fyra inventeringstillfällen. I samtliga fall har fåglarna uppehållit sig i skrattnåskolonier. År 1980 fanns 2 ex. på Mörtskär väster om Vålön. Senare under sommaren sågs flygga ungar på lokalen. År 1983 fanns 2 ex. vid Rammholmsbottnen. Den ena fågeln ruvade, och dessutom fanns två ettåriga, ej köns mogna fåglar på lokalen. På den närbelägna tidigare häckplatsen Mörtskär fanns samtidigt en utfärgad, ej revirhävdande fågel. År 1984 fanns 1 ex. på Mörtskär, och år 1985 slutligen 1 ex. på Grässkären. Därefter har inga utfärgade dvärgmåsar setts i samband med inventeringarna, däremot vid ett antal tillfällen ettåriga fåglar.

Uppenbarligen misslyckades 1980-talets etableringsförsök i nordöstra Vänern. Inte heller i andra vänerskärgårdar har dvärgmåsen lyckats få fotfäste, utan endast ett fåtal tillfälliga häckningar har konstaterats (Arvidsson & Schafferer 1985). Däremot ses årligen ett antal ej häckande dvärgmåsar, och då främst yngre fåglar, i Vänern under försommaren utanför artens normala flyttningstider.

Skrattmåsar

Antalet inräknade skrattmåsar har varierat mellan 244 och 790 individer (fig. 2). Av de förekommande måsfågarna uppvisar skrattmåsen den antalmässigt utan jämförelse största mellanårsvariationen. År 1994, det sämsta året för arten under inventeringsperioden, inräknades exempelvis mindre än hälften så många individer som året dessförinnan. Redan 1995 var skrattmåsarernas antal däremot större än något tidigare inventeringsår.

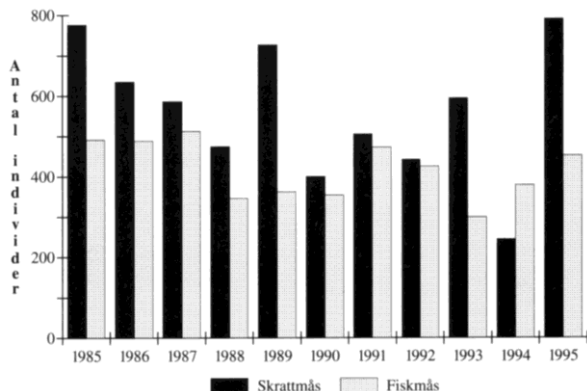

Fig. 2. Antalet revirhävande skrattmåsar och fiskmåsar i nordöstra Vänern i mitten av juni åren 1985-95

Trots det goda året 1995 har den genomsnittliga trenden för skrattmåsstammen varit vikande (fig. 3). Populationsutvecklingen måste dock bedömas med stor försiktighet. De mycket kraftiga beståndssvängningarna kan ej enbart orsakas av skiftande häckningsframgång hos de lokala skrattmåsbestånden vid Vänern. Svängningarna tyder snarare på att skrattmåsen för ett nomadiserande liv, och att fåglar härstammande från andra trakter vissa år häckar vid Vänern.

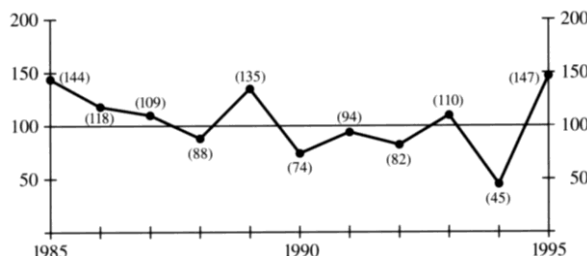

Fig. 3. Antalsindex för skrattmåsar på nordöstra Vänerns fågelskär 1985-95. Medelindex för tioårsperioden 1985-94 = 100.

Skrattmåsen är den måsfågel som oftast bytt häcknings-skär. Tidigare häckade flertalet fåglar på låga moräntäckta gräs- och starrbevuxna skär i skärgårdens inre delar. Under 1990-talet har en storskalig omflyttning mot ytter-skärgården skett (jämför fig. 4 och 5). Allt oftare har skrattmåsar slagit till på mer eller mindre kala klippskär och fått silvertärna och roska till närmaste grannar. År 1995 häckade mer än hälften av undersökningsområdets skrattmåsar i skärgårdens yttre delar.

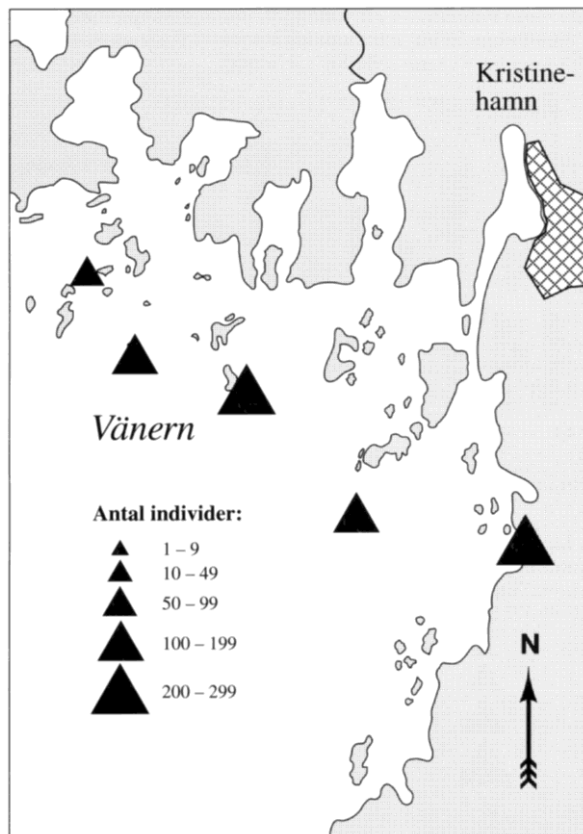

Fig. 4. Fågelskär med revirhävande skrattmåsar i nordöstra Vänern 1985.

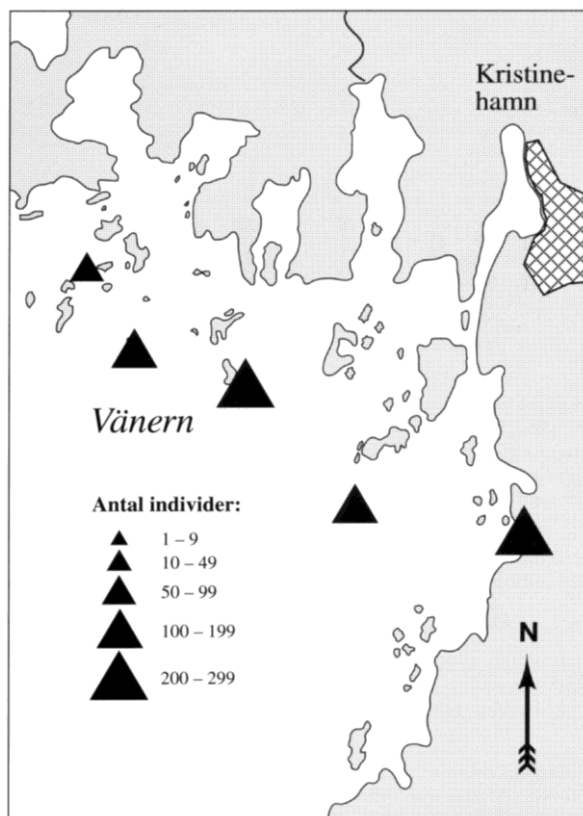

Fig. 5. Fågelskär med revirhävande skrattmåsar i nordöstra Vänern 1995.

Fiskmåsar

Fiskmåsens förekomst har varit betydligt stabilare än skratmåsens (fig. 2), och arten har inte heller visat samma benägenhet att byta häckningsskär. Antalet individer har visserligen varierat en hel del på de enskilda lokalerna, men de större kolonierna har oftast funnits på samma skär år efter år. För andra året i följd ökade fiskmåsbeståndet i nordöstra Vänern år 1995 och är nu nästan lika stort som i mitten av 1980-talet.

Nordöstra Vänern hyser förhållandevis få fiskmåsar. Under de senaste åren har ca 15 % av de inräknade måsfåglarna inom undersökningsområdet varit fiskmåsar. Åren 1994 och 1995 var motsvarande siffror för Vänern totalt 39 respektive 36 % (Landgren 1995a, 1995b). I vissa av Vänerns södra skärgårdar var mer än hälften av måsfåglarna fiskmåsar.

Silltrut

Åren 1981-83 uppgavs silltruten häcka på flera fågelskär i nordöstra Vänern, bl. a. på Moskär (Ahlgren 1982, Kongbäck 1983, 1984). Vid 1982 och 1983 års inventeringar eftersöktes arten dock förgäves på de uppgivna häckplatserna. Den enda silltrut som noterades var en ej köns mogen fågel på Stora Rörkollran år 1982. Inte heller senare har revirhävdande silltrutar påträffats inom undersökningsområdet.

Silltrutens förekomst i Vänern är starkt koncentrerad till Dalbosjön. Av totalt 97 revirhävdande silltrutar 1995 fanns 91 i denna del av sjön (Landgren 1995b).

Gråtrut

Gråtruten är den vanligaste måsfågeln i nordöstra Vänern. Antalet revirhävdande fåglar ökade långsamt under inventeringsperiodens första hälft, men har därefter stabiliserats (fig. 6). Mellanårsvariationen är liten, och trutkolonierna återfinns år efter år på samma skär.

Trutarna accepterar mer högvuxen vegetation på häckningsskären än måsar och tärnor. De kan därmed ensamma finnas kvar på igenväxande skär som övergivits av andra måsfåglar. Ibland har de därför felaktigt beskyllts för att tränga undan övriga måsfåglar och överta allt fler fågelskär, när orsaken till ändrad häckfågelfauna i själva verket varit biotopförändring. Flera av undersökningsområdets stora trutkolonier finns på delvis trädbevuxna lokaler, vilka biotopmässigt torde vara olämpliga för övriga måsfåglar. I nordöstra Vänern finns för närvarande inget som tyder på någon större konkurrens om häckplatser mellan olika måsfågelarter.

Trutarna påbörjar häckningen relativt tidigt på våren. När friluftslivet börjar ta fart under försommaren har de redan stora ungar och är därmed mindre känsliga för störningar än övriga mer sent häckande måsfåglar. Däremot har hård minkpredation under häckningstiden visat sig kunna i det närmaste utradera en trutkoloni.

Havstrut

Havstruten är en spridd men relativt fåtalig häckfågel i nordöstra Vänern. Populationen är stabil eller långsamt ökande (fig. 6). Arten har större benägenhet att häcka solitär (ensamt) på småskär än övriga måsfåglar. Många av undersökningsområdets måsfågelkolonier hyser regelbundet något eller några havstrutpar. Större koncentrationer av häckande havstrutar är däremot sällsynta i nordöstra Vänern. Den utan jämförelse största ansamlingen finns på Moskär, där 15-20 individer årligen inräknas.

Havstrutkolonin på Moskär är ingen ny företeelse. Nyqvist (1954) angav att 10 par häckade på lokalen i början av 1950-talet. Detta tyder på att Moskär under

inventeringsperioden hyst ungefär samma antal havstrutar som för ca 45 år sedan. Även i övrigt har det konstaterats att arten är påfallande lokaltrogen och år efter år häckar på samma skär.

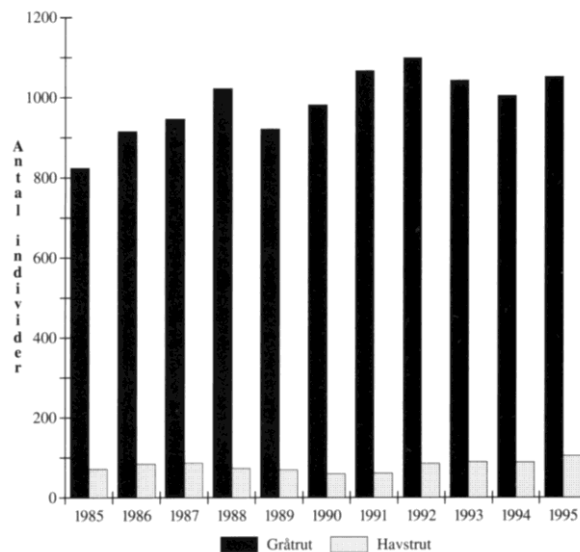

Fig. 6. Antalet revirhävdande gråtrutar och havstrutar i nordöstra Vänern i mitten av juni 1985-95.

Fisktärna

I början och mitten av 1980-talet var trenden för nordöstra Vänerns fisktärnebestånd negativ, och artens situation verkade bekymmersam. Bottenåret 1987 inräknades endast 189 fisktärnor på fågelskären. Därefter vände dock trenden, och antalet fisktärnor har nu mer än fördubblats sedan mitten av 1980-talet (fig. 7). Det bör påpekas att det låga antalet revirhävdande tärnor år 1991 sannolikt var en följd av mycket kyligt försommarväder. Många tärnor drog denna sommar runt i skärgården uppenbarligen utan att skrida till häckning.

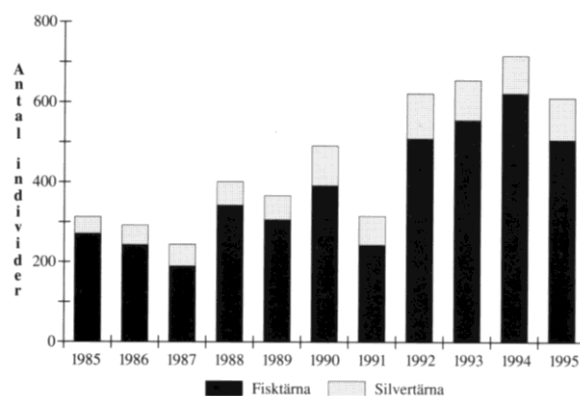

Fig. 7. Antalet revirhävdande tärnor i nordöstra Vänern i mitten av juni åren 1985-95.

En allt större andel av fisktärnorna har under de senaste åren häckat i ytterskärgården, och fåglarna har dessutom koncentrerats till större kolonier. Den hittills största ansamling av häckande tärnor som påträffats under inventeringsperioden fanns på ett slyröjt skär i ytterskärgården år 1994. Kolonin innehöll förutom ros-karl och en del andra måsfåglar ca 300 fisktärnor och 50 silvertärnor.

Silvertärna

I jämförelse med fisktärnan är silvertärnan fortfarande en fåtalig häckfågel i nordöstra Vänern, även om antalet fåglar mer än fördubblats under inventeringsperioden. År 1995 inräknades 105 revirhävande silvertärnor. Så vitt känt har nordöstra Vänern aldrig tidigare i modern tid haft så många häckande silvertärnor som under 1990-talet.

Silvertärna.

Foto: Lars-Peter Jansson.

I stora blandkolonier av fisk- och silvertärna är det oftast mycket svårt att hålla isär de båda utseendemässigt mycket lika arterna. I nordöstra Vänern finns numera årligen flera svårräknade kolonier. Antalsuppgifterna för de enskilda tärnarterna är därför behäftade med förhållandevis stor osäkerhet. I figur 7 har de båda arternas antal därför redovisats så att de mer precisa sifferuppgifterna för det totala tärnbeståndets storlek lätt kan överblickas.

Silvertärnans kolonisering av Vänern anses ha skett så sent som i mitten av 1960-talet (Arvidsson & Schafferer 1985). Redan från början av 1950-talet föreligger dock en uppgift om möjlig häckning i nordöstra Vänern (Nyqvist 1954). Vid inventering av fågellivet i Kristinehamns skärgård år 1974 påträffades fortfarande inga silvertärnor (Andersson & Samuelsson 1977). Det bör dock påpekas att västligaste delen av det skärgårdsområde som nu årligen inventeras ej undersöktes detta år. I samband med tillsyn av känsliga fågellokalerna i norra vänerskärgården åren 1980-83 konstaterades däremot att arten etablerat sig som årlig häckfågel i Kristinehamns skärgård (Ahlgren 1981, 1982, Kongbäck 1983, 1984). De tre senaste årens inventeringar av fågelskär i Vänern visar att nordöstra Vänern hyser långt fler häckande silvertärnor än någon annan vänerskärgård (Landgren 1995a, 1995b).

Storskarv

Översomrande storskarvar har årligen i långsamt ökande antal inräknats på fågelskären i nordöstra Vänern. Ur 1993 års inventeringsrapport till miljö- och hälsoskyddsnämnden i Kristinehamns kommun citeras följande angående storskarven: "En snar etablering av denna just nu mycket expansiva art är att förvänta även i Kristinehamns skärgård." Redan 1994 infriades ovanstående förväntningar i och med att sju par skarvar påbörjade bobygge i några träd på ett fågelskär i Kristinehamns ytterskärgård. Fyra av paren genomförde häckning. År 1995 innehöll skarvkolonin 29 bon.

Storskarven har en flertusenårig historia i Sverige. Genom förföljelse utrotades arten under 1800-talet men återkom i slutet av 1940-talet. Häckfågeln i Sverige tillhör den sydliga rasen av storskarv (mellanskarv). I Vänern upptäcktes den första skarvkolonin i Lurö skärgård år 1989 (Hans Kongbäck muntl.). Därefter har skarvarna ökat i antal och spritt sig till andra delar av sjön. År 1995 inräknades 403 skarvbon för-

delade på sex kolonier i Vänern (Landgren 1995b). Samtliga kolonier var belägna i anslutning till trutkolonier på fågelskär. Om tillgång på lämpliga träd finns, föredrar skarvarna att placera sina bon i dessa. I annat fall häckar fåglarna på marken. Storskarvens expansion i Vänern är ingen lokal foreteelse, utan ingår i en storskalig populationstillväxt i hela Västeuropa.

Roskarl

Roskarlen är den av Vänerns vadarfåglar som är mest bunden till fågelskären. I nordöstra Vänern har de revirhävande fåglarna undantagslöst påträffats i anslutning till måsfågelkolonier, och då oftast mås- och tärnkolonier. Under 1980-talet noterades årligen 6-8 revirhävande par inom undersökningsområdet. År 1991 halverades roskarlpopulationen av okänd anledning. Frånsett en tillfällig återhämtning påföljande år har antalet par därefter varit betydligt färre än under 1980-talet (fig. 8). Det måste poängteras att avsevärd osäkerhet råder vad gäller artens tidigare populationsdynamik i nordöstra Vänern.

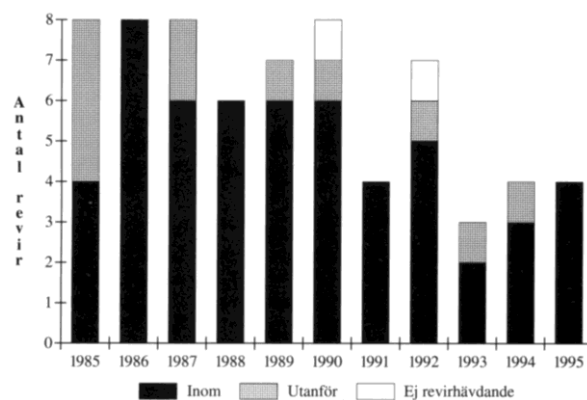

Fig. 8. Antal revir av roskarl i nordöstra Vänern inom resp. utanför fågelskyddsområde samt lokaler med ej revirhävande individ(er). Observationerna gjorda i mitten av juni 1985-95.

Första uppgiften om häckande roskarl i Vänern kommer från Kristinehamns skärgård år 1935 (Nyqvist 1954). Därefter har arten påträffats häckande i flertalet vänerskärgårdar. Arvidsson & Schafferer (1985) anger Vänerns bestånd av roskarl till ca 30 par. Siffran är en uppskattning grundad på publicerade och muntliga uppgifter om häckplatser för arten. Eftersom roskarlen är bunden till måsfågelkolonier och regelmässigt byter häckningsskär när måsfågeln gör så, står ett antal tidigare kända häckplatser årligen tomma. Även om arten tveklöst minskat i antal under senare år, torde därför 30 par vara en överskattning av Vänerns roskarlbestånd under 1980-talets första hälft.

Åren 1994 och 1995 inräknades totalt elva resp. tolv revir av roskarl i Vänern (Landgren 1995a, 1995b). Liksom tidigare år fanns huvuddelen av fåglarna i nordöstra Vänern och Lurö skärgård. Det måste tyvärr konstateras att Vänerns roskarlbestånd är så litet, att dess framtida överlevnad synes mycket oviss. Ökande isolering från andra häckningsförekomster är dessutom sannolikt att förvänta. Från södra Sveriges kusttrakter kommer nämligen negativa rapporter. Roskarlen har helt försvunnit som häckfågel i Bohuslän (Åhlund 1994) och minskar i Stockholms skärgård (Staav 1995).

Hot mot fågelskären

Biotopförändring

En pågående storskalig biotopförändring med uppslag av högvuxen vegetation på stränder och skär har uppmärksammat utefter Vänerens norra och östra kust under senare år. Förändringen, vilken åtminstone delvis torde orsakas av ändrad vattenregim i sjön bl. a. genom frånvaro av extrema högvattenperioder, har på ett utmärkt sätt beskrivits av Brunsell (1996). Av fågelskären är det de låga moräntäckta tidigare enbart gräs- och starrbevuxna lokalerna i skärgårdens inre delar som drabbats hårdast. Det är idag t. ex. svårt att föreställa sig att det nu delvis trädbevuxna Mörtskär väster om Vålön på 1980-talet hyste hundratals häckande måsfåglar.

Inför häckningssäsongen 1995 slyrjordes ett antal igenväxande fågelskär i nordöstra Väneren av länsstyrelsens tillsynsman Mats Johansson i samråd med miljöskyddskontoret i Kristinehamns kommun. På samtliga åtgärdade skär ökade antalet häckande måsfåglar. Trots att skärgårdens totala tärnpopulation hade minskat något, fanns mer än fyra gånger så många tärnor på de slyrjorda lokalerna som året innan. Tveklöst är igenväxning av fågelskären ett hot mot de kolonihäckande sjöfågla. Samtidigt har det dock blivit möjligt att genom biotopvårdande insatser styra sjöfågla till lokaler med gynnsamt läge ur störnings- och predationssynpunkt.

I sammanhanget bör nämnas att en kolonihäckande sjöfågel, storskarven, kan åstadkomma en för andra sjöfåglar positiv biotopförändring på häckningsskären. Skarvarnas botråd, liksom närliggande träd och buskar, dör nämligen så småningom på grund av fåglarnas spillning. Resultatet blir att en mer öppen biotop återskapas. Skarvarna beskylls ofta för att ge upphov till diverse problem. Att de lokalt kan förorsaka skada i fiskeredskap är odiskutabelt, och metoder för att minska detta problem bör tas fram. Däremot klingar anklagelsen att skarvarna förstör häckningsskären genom att ta död på träden mycket falskt, när ett av de största hoten mot skärgårdens fågelliv är den pågående igenväxningen av många fågelskär.

Predation och störningar

Naturligtvis utsätts sjöfågelkolonierna för predation av diverse rovdjur. Flera fågelarter, såsom kråka och brun kärrhök, tar regelbundet för sig av överflödet av ägg och ungar, dock utan att detta splittrar kolonierna. Endast i kombination med mänsklig störning utgör kråkfåglar ett större hot mot fågelskären.

I flera fall har däremot konstaterats att kraftig minkpredation på kort tid kan splittra och helt spolia häckningen i måsfågelkolonier. Sjöfågla har ej hunnit utveckla något verksamt försvar mot minken, denna införda nykomling i Sveriges fauna, utan drabbas hårt. Utbredd minkpredation kan åtminstone lokalt vara ett hot mot de kolonihäckande sjöfågla och har sannolikt medverkat till den omflyttning mot ytterskärgården som under 1990-talet konstaterats hos bl. a. skratmåsen.

I många kustområden och insjöar är mänskliga störningar ett hot mot fågelskären. Även i nordöstra Väneren finns exempel på hur sjöfågelkolonier drabbats av sådana. År 1994 spolierades t. ex. en större tärnkoloni på grund av långvarigt fiske från en båt som förtöjts vid fågelskären trots rådande tillträdesförbud. Turligt nog hör incidenter av detta slag till undantagen.

Fågelskydd

Enligt min bestämda uppfattning är en angelägen fågelskyddsåtgärd att ett antal av de viktigaste fågelskären hålls minkfria. I ytterskärgården, där ör och skär ställvis ligger glest, är detta fullt möjligt. I vissa skärgårdar utefter Sveriges kuster sker numera systematisk minkfångst för att om möjligt rädda sjöfågelarter, som lokalt näst intill utplånats på grund av minkpredation.

Som redan nämnts är ett antal viktiga fågelskär belagda med tillträdesförbud under fåglarnas häckningstid. År 1986 gjordes en omfattande revidering av fågelskyddet. Som ett resultat av detta har flertalet av områdets kolonihäckande måsfåglar och roska därefter årligen funnits på fågelskär belagda med tillträdesförbud. Den av Kristinehamns kommun framförda målsättningen, att en majoritet av skärgårdens kolonihäckande sjöfåglar skall ha tillgång till skyddade häckplatser, uppnås just nu med god marginal.

En överväldigande majoritet av de människor som vistas i nordöstra Vänerens skärgård uppträder ansvarsfullt, och efterlevnaden av gällande tillträdesförbud har under senare år med få undantag varit god. De fredade skären är därmed mycket värdefulla för sjöfågla. På dessa lokaler råder ju ingen tvekan om att fågellivet skall lämnas ifred. Östörda fågelskär med livskraftiga måsfågelkolonier gynnar samtidigt andra fågelarter, däribland ett antal andfåglar. De andfamiljer som är en självklar del av många skärgårdsälskares naturupplevelse kommer ofta från närbelägna fågelskär, där honan placerat sitt bo och kläckt fram sina ungar i skydd av måsfågla.

Det nuvarande fågelskyddet har utarbetats i direkt samråd med de olika båtorganisationer som är representerade i Kristinehamns kommun. Många människor inom dessa organisationer deltar aktivt i skyddet av skärgårdsmiljön. Kanske är deras vilja att i handling värna om skärgårdens fågelliv en av anledningarna till att just nordöstra Väneren hyser en oproportionerligt stor andel av sådana klenoder i Vänerens fågelfauna som silvertärna och roska. Ett är dock säkert - alla som vistas i skärgården är skyldiga att gemensamt arbeta för att även våra efterkommande skall få möta samma rika skärgårdsnatur i nordöstra Väneren som är oss förunnat.

Tack

Först och främst ett stort tack till Ola Arheimer, miljö- och hälsoskyddsnämndens ordförande i Kristinehamns kommun när inventeringen av fågelskär startade. Med entusiasm och starkt naturvårdsengagemang framförde Ola att kunskapen om fågelfaunan i nordöstra Väneren borde förbättras med hjälp av regelbundna inventeringar, något som miljö- och hälsoskyddsnämnden också beslutade om. Sedan dess har miljöskyddskontorets tjänstemän tillsammans med motsvarande nämnd oförtrutet arbetat vidare för vänermiljön i Olas anda.

De första åren deltog Bengt Brunsell i inventeringsarbetet och ställde lämplig båt till förfogande. Med sina gedigna kunskaper om vänerskärgården bidrog Bengt till att flertalet fågelskär redan från början kunde lokaliseras. Under en följd av år medverkade därefter Henrik Kihlman, tillsynsman för naturreservatet Vänerskärgården, i fältarbetet. Henrik ansvarade för båt och navigering, men hjälpte även till med fågelräkningen. Fr. o. m. år 1992 har Henriks efterträdare som tillsynsman, Mats Johansson, på samma sätt genom

kunskap och engagemang i hög grad underlättat inventeringen. För fältarbetet har länsstyrelsen i Värmlands län under en följd av år ställt tillsynsbåten för skärgårdsreservatet till förfogande. Kompletterande uppgifter om skärgårdens fågelliv har erhållits av Åke Berglund, Ulf T. Carlsson, Lars-Peter Jansson och Torbjörn S. Mossberg.

Litteratur

- Ahlgren, C-G. 1981. Skyddsvärda fågellokaler i norra vänerskärgården. Försöksverksamhet med lokalisering och tillsyn av känsliga fågellokaler i norra vänerskärgården 1980. *Skogsvårdsstyrelsen i Värmlands län*. Stencil.
- Ahlgren, C-G. 1982. Skyddsvärda fågellokaler i norra vänerskärgården. Försöksverksamhet med lokalisering och tillsyn av känsliga fågellokaler i norra vänerskärgården 1981. *Skogsvårdsstyrelsen i Värmlands län*. Stencil.
- Andersson, J. & Samuelsson, G. 1977. Naturinventering av Kristinehamns skärgård 1974-75. *Länsstyrelsen i Värmlands län*. Opubl. sammanställning.
- Arvidsson, B. & Schafferer, T. 1985. Fåglar och fågelbiotoper i Väner. *Länsstyrelserna i Skaraborgs, Värmlands och Älvsborgs län*. Stencil.
- Brunsell, B. 1996. Vattenståndets inverkan på vegetationsutbredningen längs Vänerms stränder. I: *Sällskapet för Naturskydd, Kristinehamn, 1996, s. 25-35*. Kristinehamn.
- Kongbäck, H. 1983. Skyddsvärda fågellokaler i norra vänerskärgården. Försöksverksamhet med lokalisering och tillsyn av känsliga fågellokaler i norra vänerskärgården 1982. *Skogsvårdsstyrelsen i Värmlands län*. Stencil.
- Kongbäck, H. 1984. Skyddsvärda fågellokaler i norra vänerskärgården. Försöksverksamhet med lokalisering och tillsyn av känsliga fågellokaler i norra vänerskärgården 1983. *Skogsvårdsstyrelsen i Värmlands län*. Stencil.
- Landgren, T. 1994. Inventering av fågelskär i Väner 1993. *Länsstyrelserna i Skaraborgs, Värmlands och Älvsborgs län*. Stencil.
- Landgren, T. 1995a. Inventering av fågelskär i Väner 1993 och 1994. *Länsstyrelsen i Värmlands län rapport nr 1995:12*. Stencil.
- Landgren, T. 1995b. Inventering av fågelskär i Väner 1995. *Länsstyrelsen i Skaraborgs län. Meddelande 11/95*. Stencil.
- Lundgren, C. 1989. Inventering av Vänerms fågelskär i Skaraborgs län 1989. *Länsstyrelsen i Skaraborgs län*. Stencil.
- Lundgren, C. 1990. Inventering av Vänerms fågelskär i Skaraborgs län 1990. *Länsstyrelsen i Skaraborgs län*. Stencil.
- Nyqvist, E. 1954. Vänerms marina fåglar. I: *Natur i Värmland, s. 205-211*. Stockholm.
- Staa, R. 1995. Stockholms skärgård - Ett "viktigt fågelområde". *Vår Fågelvärld 54 (3): 6-10*.
- Åhlund, M. 1994. Kustfågelinventeringen 1993-94 - några preliminära resultat från Göteborgs och Bohuslän. *Göteborgs universitet. Zoologiska institutionen*. Stencil.